Afnemende adellijke homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse adel in de twintigste eeuw?

Een vergelijking met de Nederlandse adel*

J. Dronkers

Studies laten zien dat de leden van de Nederlandse adellijke families in de twintigste eeuw nog steeds meer elitposities bezetten dan vergelijkbare leden van patriciaatfamilies.[1] De kans op een elitepositie is slechts weinig afgenomen bij de jongere adellijke generaties, ook niet in vergelijking met de vergelijkbare generaties patriciaat. Deze 'constante voorsprong' van de twintigste-eeuwse Nederlandse adel weerspreekt de basisaanname in de sociologie over de modernisering van de westerse samenlevingen dat de toegang tot belangrijke posities en professies in toenemende mate bepaald wordt door capaciteiten en eigen prestaties en steeds minder door toegeschreven kenmerken, zoals afkomst en geërfde titels. In dit artikel wordt de vraag gesteld of de Nederlandse adel in dit opzicht uitzonderlijk is. Dit gebeurt aan de hand van een onderzoek naar de adellijke homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse adel.

Inleiding

Door het verlies van zijn afzonderlijke juridische status (*de jure* in Duitsland en Oostenrijk, *de facto* in Nederland) en zijn toegeschreven privileges (in Nederland vanaf 1848, in Duitsland en Oostenrijk vanaf 1918) zou men mogen aannemen dat een adellijke titel steeds minder belangrijk wordt bij het verwerven van een vooraanstaande positie in de samenleving. Daarom ondermijnt de empirische constatering van een blijvende adellijke voorsprong bij de toegang tot eliteposities de moderniseringstheorie, die nog steeds erg invloedrijk is binnen het sociologisch denken.

* Eerste versies van dit artikel zijn gepresenteerd op het Symposium *Adel in Nederland in de twintigste eeuw* in Zwolle, 16 april 2005, de Oslo-conferentie van het ISA Research Comité Sociale Stratificatie en Mobiliteit, 5-8 mei 2005, en de Nederlands-Vlaamse Sociologenmarktdag in Brussel, 2 juni 2005.

1 J. Dronkers, 'De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel', *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, XXVII (2000) 233-268; H. Schijf, J. Dronkers en J. van den Broeke-George, 'De overdracht van eliteposities binnen adellijke en patricische families in de twintigste eeuw', in: M. Fennema en H. Schijf, ed., *Nederlandse elites in de twintigste eeuw. Continuïteit en verandering* (Amsterdam, 2004) 57-84.

Voor de hand liggende verklaringen, zoals een intergenerationele overdracht van elitposities, de verburgerlijking van de adel of de veradellijking van de burgerij, werden niet door de uitkomsten van deze studies gesteund. Twee andere verklaringen werden wel door dit onderzoek gesteund. Ten eerste het onderling huwen door de adel. Adellijke homogamie is duidelijk nog steeds een belangrijk middel voor de Nederlandse adel om zijn onderscheidende sociale positie te handhaven. Het belang van zowel de adellijke titel van de moeder als die van de schoonouders, voor zowel de partnerkeuze van de volgende generatie als voor de kans op een elitepositie voor diezelfde volgende generatie, zijn daar duidelijke aanwijzingen voor. Deze homogamie binnen de Nederlandse adel (en trouwens ook die bij het patriciaat) is nog steeds aanwezig, hoewel de kracht wel afneemt.[2] De tweede verklaring is het 'vertrek' van edelen uit de eliteposities binnen de publieke sector naar eliteposities in de economische en culturele sectoren.[3]

Hoewel er enige indicaties zijn dat deze 'constante adellijke voorsprong' ook voorkomt in andere Europese landen,[4] is het bewijs echter schaars en het beperkt zich tot de periode voor 1945.[5] Bovendien zou men kunnen betogen dat deze 'constante adellijke voorsprong' uniek is voor de Nederlandse adel, omdat de positie van de Nederlandse adel afwijkt van de Britse, Duitse en Franse door zijn niet-feodale verleden, zijn burgerlijke herkomst en het ontbreken van revoluties, grootschalige oorlogen of gedwongen volksverhuizingen. Maar een heranalyse van gegevens van Duitse ingenieurs, juristen en economen die na 1955 promoveerden[6] laat zien, dat ook een Duitse adellijke titel een grotere kans geeft op een elitepositie binnen het Duitse zakenleven dan een afstamming van de hooggeschoolde Duitse burgerij.

Maar als de Duits-Oostenrijkse adel inderdaad dezelfde 'constant adellijke voorsprong' heeft in de twintigste eeuw, is er een serieus theoretisch probleem. De moderniseringstheorie, die ten grondslag ligt aan veel van het hedendaagse denken over de samenleving, veronderstelt dat ongelijkheid in moderne samenlevingen in toenemende mate gebaseerd is op verdienste en prestaties en steeds minder op aangeboren kenmerken, zoals adel. Als echter de Duitse, Oostenrijkse en de Nederlandse adel dezelfde adellijke voorsprong hebben, dan wijst het erop dat de Europese adel (vertegenwoordigd door deze twee extreme groepen) minder getroffen is door de gevolgen van het moderniseringsproces dan tot nu toe wordt aangenomen. Een mogelijke verklaring van deze afwijking is dat aangeboren kenmerken zoals adel een belangrijk kenmerk in moderne samenlevingen kunnen blijven, omdat het aantal eliteposities min of meer gelijk is gebleven, terwijl het aantal kandidaten voor deze eliteposities dankzij modernisering en democratisering sterk gestegen is. De daaruit voortvloeiende sterke con-

2 J. Dronkers en H. Schijf, 'Huwelijken tussen adel en patriciaat: een middel om hun elitepositie in een moderne samenleving in stand te houden?', *De Nederlandsche leeuw*, CXXII (2005) 144-155.

3 J. Dronkers en H. Schijf, 'Van de publieke naar de culturele of economische sector? Een vergelijking tussen de Nederlandse adel en het patriciaat in de twintigste eeuw', *Virtus*, XI (2004) 104-117.

4 Voor de situatie in Frankrijk, zie M. de Saint-Martin, *L'Espace de la noblesse* (Parijs, 1993).

5 Voor een Duitse uitzondering, zie E. Conze, *Von Deutschem Adel. Die Grafen von Bernstorff im 20. Jahrhundert* (Stuttgart-München, 2000).

6 M. Hartmann en J. Kopp, 'Elitenselektion durch Bildung oder durch Herkunft? Promotion, soziale Herkunft und der Zugang zu Führungspositionen in der deutschen Wirtschaft, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, LIII (2001) 436-466; persoonlijke communicatie met de auteur.

currentie om het beperkte aantal eliteposities tussen de vele gegadigden kan 'ouderwetse' kenmerken, zoals onderscheidend adellijke sociaal en cultureel kapitaal, opnieuw relevant maken als een efficiënt en effectief middel voor selectie, terwijl moderne kenmerken als een hoog onderwijsniveau door het grote aanbod alleen maar een noodzakelijke, maar onvoldoende voorwaarde zijn geworden. Als deze interpretatie van de 'constante adellijke voorsprong' in het twintigste-eeuwse Europa juist is, dan lijkt de moderniseringstheorie alleen voor het brede maatschappelijke midden in moderne samenlevingen te gelden, maar niet voor de extreme posities binnen deze samenlevingen: de elites en de onderklasse.

In deze bijdrage zet ik een eerste stap om de vraag te beantwoorden of de twintigste-eeuwse Duits-Oostenrijkse adel dezelfde adellijke homogamie kent als de twintigste-eeuwse Nederlandse adel. Adellijke homogamie binnen de Nederlandse adel is een van de twee belangrijke verklaringen van zijn 'constante adellijke voorsprong'. Daarom is het belangrijk na te gaan of hetzelfde huwelijkspatroon bestaat binnen de Duits-Oostenrijkse adel.

Aan de ene kant valt te verwachten dat de adellijke homogamie hoger is binnen de Duits-Oostenrijkse adel, omdat de sociale en politieke macht en status van deze adel pas beëindigd is door de revoluties van 1918 en de nasleep van de Tweede Wereldoorlog (de verschuiving naar het westen van Rusland en Polen, de agrarische hervormingen van de communistische regimes), terwijl de Nederlandse adel zijn macht al in 1848 verloor. Bovendien heeft de Nederlandse adel een veel sterkere burgerlijke achtergrond dan de Duits-Oostenrijkse adel. Maar de bewijzen van dit verschil in achtergrond gedurende de twintigste eeuw zijn niet erg sterk. De verheffing van nieuwe Duits-Oostenrijkse adel (en dus adel met een burgerlijke achtergrond) duurde onverminderd voort tot 1918, terwijl de verheffing van nieuwe Nederlandse adel al in 1848 min of meer eindigde. Van alle nieuwe verheffingen gebeurde 83% tussen 1815-1848, 9% tussen 1849-1890 en 7% tussen 1890-1910.[7]

Aan de andere kant valt te bedenken dat de adellijke homogamie van de Duits-Oostenrijkse adel die na 1945 huwt, sterk zal afnemen omdat zij gedwongen werd de burgerlijke cultuur en structuur van de Duitse Bondsrepubliek te aanvaarden en tegelijkertijd elke politieke ambitie moesten opgeven die hij tot 1945 nog gekoesterd had.[8] Eerder is aangetoond dat de homogamie onder de Nederlandse adel gestaag afneemt gedurende de twintigste eeuw, maar dat de afname sterker was onder diegenen die voor de Tweede Wereldoorlog huwden dan voor diegenen die na de Tweede Wereldoorlog huwden. Deze gedeeltelijk tegenstrijdige verwachtingen leiden tot de volgende hypothesen:

1. Adellijke homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse adel is hoger dan die onder de Nederlandse adel gedurende de gehele twintigste eeuw.
2. Adellijke homogamie neemt af gedurende de twintigste eeuw binnen zowel de Duits-Oostenrijkse adel als de Nederlandse adel.

7 C.C. Valkenburg, 'Adelsbeleid sedert 1813' in: *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden* ('s-Gravenhage, 1966) 65.

8 S. Malinowski, *Vom König zum Führer. Sozialer Niedergang und politische Radikaliserung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat* (Berlijn, 2003).

3. Adellijke homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse adel neemt langzamer af dan binnen de Nederlandse adel na 1945.
4. Adellijke homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse adel neemt sneller af dan binnen de Nederlandse adel na 1945.

Data over de Duitse, Oostenrijkse en Nederlandse adel

Deze bijdrage herhaalt de Nederlandse studies met behulp van een representatieve steekproef van 178 Duits-Oostenrijkse adellijke families. Ik gebruik daarbij een aantal sociale kenmerken van alle leden van deze families, voor zover zij geboren zijn in de twintigste eeuw, van hun echtgeno(o)t(e) en hun ouders: adellijke rang, jaar van geboorte, adellijke rang van echtgeno(o)t(e), adellijke rang van de moeder. Deze kenmerken zijn beschikbaar in het *Genealogisches Handbuch des Adels*, dat verzorgd wordt door het *Deutsches Adelsarchiv*, een private stichting in Marburg, en wordt gepubliceerd door een commerciële uitgeverij.[9] Ik gebruik deel XV van de *Gräfliche Häuser*, deel XII van de *Freiherrlicher Häuser*, deel XXVI van de *Adelige Häuser A* (eenvoudige adel met een feodale oorsprong) en deel XXIII van de *Adelige Häuser B* (eenvoudige adel zonder feodale achtergrond). Duits en Oostenrijks betekent hier niet het grondgebied van de twee huidige republieken, maar het is een combinatie van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie van vóór 1806, de negentiende-eeuwse Duitse Bond of het Keizerrijk (waarvan belangrijke delen – Pruisen – buiten de voormalige Heilige Rijk lagen) en het Oostenrijks-Hongaarse Keizer- en Koninkrijk (waarvan belangrijke delen – Hongarije, gebieden op de Balkan, in Polen en de Oekraïne – buiten het Heilige Roomse Rijk lagen). Omdat de grenzen van Duitsland en Oostenrijk nogal variëren in de tijd, is de territoriale afgrenzing van de Duits-Oostenrijkse adel opgenomen in het *Genealogisches Handbuch des Adels* niet duidelijk. Wel is het zo dat de adellijke titels van de in deze delen opgenomen families verleend zijn door een van de daartoe gerechtigde soevereinen binnen het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie, de Duitse Bond of het Duitse Keizerrijk en het Oostenrijks-Hongaarse Keizer- en Koninkrijk.[10] Dit alles betekent dat het *Genealogisches Handbuch des Adels* een adellijke populatie bevat die zijn titel verkregen heeft van een Duitse of Oostenrijkse soeverein. Het is echter geen steekproef van adellijke personen (ongeacht wie hun die titel verleend heeft) levend binnen de huidige grenzen van Duitsland en Oostenrijk.[11] De gegevens over de levensloop van alle leden van de Nederlandse adel worden gepubliceerd door het *Centraal Bureau voor Genealogie*. Deze informatie is de basis van de verschillende edities van *Nederland's Adelsboek*.[12] Ik heb daaruit een representatieve steekproef getrokken, die bestaat uit alle personen geboren na 1899 en die behoren tot adellijke families wier namen beginnen met een letter tussen de 'G' en de 'Na'. De genealogieën van deze families werden gepubliceerd in een deeltje van *Nederland's*

9 Voor een bespreking van de recente publicatieregels: C. Franke, 'Zur Abfassung von Familienartikeln im GHdA', *Deutsches Adelsblatt,* XLIII (2004) 327-328.

10 De delen *Fürstliche Häuser* bevatten echter wel families die niet door een Duitse of Oostenrijkse soeverein zijn geadeld.

11 Overigens geldt hetzelfde voor *Nederland's Adelsboek*: het omvat de adel die zijn titel ontleent aan het Nederlandse adelsrecht. Het omvat niet alle personen binnen het Koninkrijk die een adellijke titel voeren.

12 Zie K. Bruin en K. Schmidt, 'Zur Genealogie der Genealogie. Over het boekstaven van "aanzienlijkheid" in het Koninkrijk der Nederlanden', *Sociologische gids*, XXVI (1980) 274-292.

Voor het laatst *toute Gotha* aan tafel bij gelegenheid van het huwelijk van prinses Viktoria Luise van Duitsland met de hertog van Brunswijk-Lüneburg op 24 mei 1913 te Berlijn *(foto van aquarel; particuliere collectie)*

Adelsboek tussen 1993 en 2000. Omdat de eerste letter van familienamen niet verbonden is aan enig sociaal kenmerk, kan deze steekproef beschouwd worden als een toevalssteekproef uit alle adellijke personen geboren na 1899.
Er zijn een aantal gemeenschappelijke kenmerken van het *Genealogisches Handbuch des Adels* en *Nederland's Adelsboek*. De Duitse voorgangers van dit *Genealogisches Handbuch des Adels* (*Gothaischen Taschenbücher, Hofkalendern, Almanach*) hebben hen beide beïnvloed. Dit betekent dat zij beide op dezelfde wijze ingericht zijn: zij publiceren stambomen, meestal beginnend bij de oudste stamvader. Dit betekent ook dat de Duitse en de Nederlandse boeken min of meer dezelfde algemene informatie over de families verschaffen.
De twee steekproeven bevatten 181 Duits-Oostenrijkse en 113 Nederlandse adellijke families, waaruit ik alleen personen heb geselecteerd die na 1899 geboren zijn. Ik heb alle personen opgenomen, ongeacht het land waar zij geboren zijn, leven of stierven, omdat een adellijke titel (als een premodern kenmerk) niet afhangt van nationaliteit of geboorteland. Dit kan leiden tot een zekere onderschatting van het belang van het sociale en culturele kapitaal van de adel, omdat ik zo niet die takken binnen een familie uitsluit die al lang geleden geëmigreerd zijn en dus in hoge mate hun Europees sociale netwerk en levensstijl achter hebben gelaten. Teneinde de geselecteerde personen te kunnen onderscheiden van hun ouders, noem ik hen respondenten en vormen zij de eenheid van analyse. Ik heb dezelfde delen gebruikt om informatie te verzamelen over de ouders van de respondenten en de partners van de respondenten. Per definitie zijn de gegevens over de vaders even volledig als die van de respondenten. De gegevens over de moeder hebben bijna dezelfde kwaliteit en reikwijdte. De gegevens over de partners lijken minder volledig. Het is niet altijd duidelijk of dit te wijten is aan een gebrek aan informatie over de partner of door het ongehuwd zijn van de respondenten.
Maar er zijn ook belangrijke verschillen tussen deze Duitse en Nederlandse boeken. De Nederlandse boeken maken geen onderscheid op basis van de adellijke titel van een familie en haar takken. Alle Nederlandse adellijke families staan in hetzelfde *Nederland's Adelsboek*, wat elke familie ongeacht haar adellijke rang een gelijke kans geeft op opname in een van de deeltjes van *Nederland's Adelsboek*. Een Nederlandse adellijke familie met verschillende adellijke titels komt daarom in hetzelfde deeltje te staan. De Duitse boeken daarentegen maken een onderscheid naar de adellijke titel van een familie en haar takken. Een Duitse of een Oostenrijkse familie met takken met verschillende adellijke titels komt in verschillende boeken en deeltjes terecht, afhankelijk van de rang van de tak, de beschikbaarheid van ruimte in dat deeltje en de wil van die tak zijn stamboom te publiceren.
De wil en de afhankelijkheid van de bronnen die een Duitse of Oostenrijkse adellijke familie ter beschikking staan om haar stamboom te publiceren, is het tweede verschil tussen de Duitse en de Nederlandse boeken. Publicatie van de genealogie in de Nederlandse boeken is afhankelijk van de wil noch van de beschikbare bronnen van de adellijke familie. De lijst van Nederlandse adellijke families is duidelijk (omdat Nederland een koninkrijk met een wettelijk erkende adel is) en alle families worden door het Centraal Bureau voor Genealogie opgenomen, zelfs als zij niet willen meewerken. Voor de Duitse boeken moeten de families zelf de informatie over de familieleden verschaffen en moeten zij een bijdrage betalen voor de publicatie van de stam-

boom (€ 50,- per pagina) en voor elke afbeelding in het boek. Ook vereist de Duitse privacywetgeving de instemming van de familieleden met de stamboom, in tegenstelling tot de Nederlandse situatie. Dit leidt tot selectiviteit in het Duitse boek, die niet in het Nederlandse boek bestaat. Deze selectiviteit kan twee tegengestelde effecten hebben: 1. adellijke families met een langere adellijke geschiedenis en sterkere aristocratische tradities zullen meer waarde hechten aan de publicatie van hun stamboom dan families met een kortere adellijke geschiedenis en zwakkere aristocratische tradities. Als gevolg hiervan zou men kunnen verwachten dat families met feodale oorsprong of met een hogere adellijke rang vaker hun stamboom zullen publiceren dan families zonder feodale oorsprong of met een lagere adellijke rang; 2. Adellijke families die onzeker zijn over hun huidige sociale status (als gevolg van sociale daling, een betwistbare adellijke titel, nieuwe rijkdom) zullen meer waarde hechten aan de publicatie van hun stamboom dan families die zekerder zijn van hun huidige sociale status. Als gevolg hiervan zou men kunnen verwachten dat families zonder feodale oorsprong of met een lagere adellijke rang vaker hun stamboom zullen publiceren dan families met feodale oorsprong of met een hogere adellijke rang. Ik kan niet apriori vaststellen welke selectiviteit sterker zal zijn. Deze onmogelijkheid wordt gedeeltelijk veroorzaakt door het ontbreken van een betrouwbare lijst van alle bestaande adellijke families in Duitsland en Oostenrijk. Dit gebrek wordt veroorzaakt door zowel de afschaffing van adellijke titels door de Oostenrijkse Republiek en de Weimar Republiek na 1918 als de geografisch niet-definieerbare grenzen van de Duits-Oostenrijkse adel als gevolg van de wisselvallige koers van zijn geschiedenis. De enig beschikbare lijst van Duits-Oostenrijkse adellijke families is de compilatie van alle namen van adellijke families in de eerste 127 delen van het *Genealogisches Handbuch des Adels* van Von Hueck.[13] Deze compilatie geeft alle familienamen en de delen van het *Genealogisches Handbuch* waarin een stamboom is gepubliceerd. Als een familie takken heeft met verschillende adellijke rangen, dan heeft die familie evenveel vermeldingen als zij rangen heeft. Hoewel het eerste deel van het *Genealogisches Handbuch des Adels* pas in 1951 gepubliceerd is, bestrijkt deze compilatie een halve eeuw. Zijn selectiviteit zal dus geringer zijn dan die van de vier gebruikte delen. In de eerste kolom van tabel 1 (4 delen) staan de percentages van de families met de verschillende adellijke rangen in de vier gebruikte delen van het *Genealogisches Handbuch des Adels*. De tweede kolom van tabel 1 (alle delen) vermeldt de percentages van de families met verschillende adellijke rangen, gebaseerd op de percentages familie met graventitel, barontitel, eenvoudige adel met feodale oorsprong en eenvoudige adel zonder feodale oorsprong, zoals genoemd in Von Hueck. Het verschil tussen beide kolommen maakt duidelijk dat graven en eenvoudige adel met feodale oorsprong oververtegenwoordigd zijn in de steekproef gebaseerd op de vier delen. Dit suggereert dat het eerste selectiviteitmechanisme het sterkst is. Teneinde deze *bias*, veroorzaakt door de selectiviteit van het *Genealogisches Handbuch des Adels*, op te heffen heb ik de families met de verschillende rangen herwogen met de verhouding tussen de alle-delen percentages en de 4-delen percenta-

13 S. M. von Hueck, *Gesamtverzeichnis der Bände 1-127 Genealogisches Handbuch des Adels* (Limburg an der Lahn, 2002).

Tabel 1. Percentages Duits-Oostenrijkse adellijke families hun verschillende rangen in de vier gebruikte en in alle delen van het *Genealogisches Handbuch des Adels* en de ongewogen en de gewogen respondenten

	Families		*Respondenten*	
	4 delen	Alle delen	Ongewogen	Gewogen
Graaf	29%	18%	23%	16%
Baron	24%	33%	27%	42%
Eenvoudige adel met feodale oorsprong	19%	7%	32%	13%
Eenvoudige adel zonder feodale oorsprong	29%	39%	19%	29%
Totaal aantal	181	181	7991	7014

ges.[14] Het tweede deel van tabel 1 laat de individuele gevolgen van deze herweging zien. De laatste kolom toont de consequenties van de herweging: respondenten met een barontitel zijn nu de grootste minderheid, gevolgd door eenvoudige adel zonder feodale oorsprong en dan op afstand de graven en de eenvoudige adel met feodale oorsprong. Zelfs na deze herweging kunnen wij niet aantonen dat er geen selectiviteit meer is in onze *sample*. Het is nog steeds mogelijk dat adellijke families met een langere adellijke geschiedenis en sterkere aristocratische tradities binnen elke adellijke rang zijn oververtegenwoordigd in onze herwogen steekproef.
Maar omdat wij geen verdere bewijs van een duidelijke *bias* kunnen vinden,[15] meen ik dat mijn herwogen populatie beschouwd mag worden als een toevalssteekproef uit de Duits-Oostenrijkse adel, geboren na 1899.

Homogamie binnen de twintigste-eeuwse Duits-Oostenrijkse adel
Tabellen 2 en 3 geven de mate van homogamie (of onderling huwen) binnen de twintigste-eeuwse Duits-Oostenrijkse adel weer, de eerste voor de mannen, de tweede voor de vrouwen. Voordat ik de resultaten ga bespreken, wil ik op drie kenmerken van beide tabellen wijzen.
Ten eerste heb ik, gebruikmakend van de familienaam van de partner en de lijst van Von Hueck, een onderscheid gemaakt tussen partners voortkomend uit de eenvoudige adel met feodale oorsprong en zonder feodale oorsprong.
Ten tweede, de tabellen geven per cel de rij percentages weer van de gewogen *sample* voor die combinatie van adellijke titels van de beide echtgenoten. Zo kan men in de eerste rij van tabel 2 zien dat 87% van de mannen met eenvoudige adel zonder feodale oorsprong een niet-adellijke vrouw trouwt. Maar 1% van alle getrouwde eenvoudige adel zonder feodale oorsprong trouwt een vrouw met de titel van gravin of hoger.[16]

14 Graaf (18/29), baron (33/24), eenvoudige adel met feodale oorsprong (7/19), eenvoudige adel zonder feodale oorsprong (39/29).

15 Bijvoorbeeld een familie met relatief recente adeldom en zonder enige pretentie zoals *Von Amsberg* is ook opgenomen in het *Handbuch*, al voordat een familielid toetrad tot het Nederlandse Koninklijk Huis. Ook bijna alle familienamen van de adellijke partners kwamen voor op de lijst van namen uit de eerste 127 delen van het *Handbuch*. Beide voorbeelden suggereren dat het *Handbuch* redelijk representatief is voor de hele huidige Duitse en Oostenrijkse adel.

16 In deze analyses hebben wij de adel met hogere titels dan graaf (hertog, aartshertog en prins) geteld bij de gravencategorie. Buitenlandse adellijke titels zijn gecodeerd als adellijke titels overeenkomstig hun rang.

Andrea en Alexander von Köckritz met hun dochters op slot Amelunxen in Niedersachsen *(foto; particuliere collectie)*

Ten derde bevatten deze tabellen alleen gehuwde respondenten.[17] Gegeven het feit dat adellijke vrouwen in de eerste helft van de twintigste eeuw minder vaak neigden te huwen dan hun mannelijke standgenoten, is het aantal gehuwde mannen groter dan het aantal gehuwde vrouwen (1970 versus 1788). De respondenten van het geboortecohort geboren tussen 1970 en 1980 zijn nog niet allen gehuwd, en dus kan het resultaat voor dit geboortecohort vertekend zijn door de kenmerken van de vroeg gehuwden.
Ongeveer 73% van de mannelijke adel geboren in de twintigste eeuw trouwt een niet-adellijke partner, voor de vrouwelijke adel is dat percentage iets lager (70%). De eenvoudige adel zonder feodale achtergrond trouwt het meest met een niet-adellijke partner (man 87%, vrouw 85%), terwijl graven vaker een adellijke partner hebben (respectievelijk 45% en 48%). De eenvoudige adel met feodale achtergrond en baronnen vallen tussen deze twee extremen. Deze twee tabellen leiden tot drie conclusies:

1. De adellijke rang speelt nog steeds een rol bij de partnerkeuze: hoe hoger de adellijke rang, hoe hoger de kans dat men een adellijke partner huwt, en dan een adellijke partner met een hogere of gelijke rang. Het patroon van de kansverhoudingen suggereert dat de adellijke homogamie van de mannelijke eenvoudige adel met feodale oorsprong hoger is dan die van mannelijke baronnen. Dus ook in de twintigste eeuw hebben antieke rangonderscheidingen binnen de Duits-Oostenrijkse adel

17 Of samenwonenden met erkende nakomelingen.

nog steeds een sterke invloed op de partnerkeuze (de oudste persoon in de steekproef trouwt na 1918 en de jongste in 2001).
2. Adellijke vrouwen neigen vaker een adellijke partner te kiezen dan hun adellijke broeders. Deze neiging weerspiegelt het 'normale' patroon van 'opwaarts' huwen door vrouwen (lichaamslengte, opleiding) en dit geeft aan dat de antieke adellijke rang nog steeds een sociaal relevante schaal is, die gebruikt wordt bij beslissingen over toekomstige partners, niet alleen in het verleden, maar ook door de jongste generatie.
3. Een duidelijke neerwaartse trend in adellijke homogamie is zichtbaar, ook bij de Duits-Oostenrijkse adel geboren in de twintigste eeuw. Van de mannelijke eenvoudige adel zonder feodale oorsprong geboren tussen 1900 en 1909 huwt 79% een niet-adellijke vrouw, tegen 86% van dezelfde rang geboren tussen 1960 en 1970. Maar deze neerwaartse trend is alleen significant voor de mannelijke adel, niet voor de vrouwelijke adel. Een mogelijke verklaring van dit geslachtsverschil kan de wisselvallige Duitse geschiedenis zijn, die de adellijke trouwkansen van de opeenvolgende generaties mannelijke en vrouwelijke Duits-Oostenrijkse adel verschillend heeft beïnvloed.

Een Duits-Nederlandse vergelijking

In deze paragraaf komt de Duits-Nederlandse vergelijking van de kansen een adellijke partner te huwen aan de orde. Daarbij maak ik ook het onderscheid tussen oude en nieuwe adel voor alle adellijke rangen. Voor de Duits-Oostenrijkse adel betekent dit het oude *Uradel*-onderscheid (adel met een feodale oorsprong) tussen de graven, baronnen en de eenvoudige adel.[18] Voor de Nederlandse adel gebruik ik de karakteristiek 'oude adel' voor families met een feodale oorsprong.[19] Tabel 4 geeft een vergelijking van de kenmerken van beide steekproeven. Het percentage adel met een feodale oorsprong is hoger in de Duits-Oostenrijkse steekproef, maar voor een deel kan dit veroorzaakt zijn door de mogelijke selectiviteit in de bronnen van de Duits-Oostenrijkse steekproef. Maar het lagere percentage adel met een feodale oorsprong bij de Nederlandse adel is niet kunstmatig. Het weerspiegelt de geringere kracht van de feodaliteit in de westelijke en noordelijke delen van de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen, die werd veroorzaakt door hun positie van randgebied van het Heilige Roomse Rijk, de dominantie van vrije boeren en steden en de voorkeur van de feodale adel voor de Zuidelijke Nederlanden (België) na de Opstand in de zestiende eeuw. Het percentage eenvoudige adel ligt hoger bij de Nederlandse adel, terwijl de percentages baronnen en graven hoger zijn in de Duits-Oostenrijkse steekproef. Dit zou gedeeltelijk verklaard kunnen worden door de selectiviteit in Duitse bronnen. Maar de sterkere burgerlijke traditie in Nederland kan dit verschil ook verklaren. Het gaat dan om de geringere waarde die Nederlanders zouden hechten aan een verhoging van hun adellijke rang en de geringere bereidheid van de Nederlandse koning om tot rangver-

18 32% van deze Duitse en Oostenrijkse steekproef met eenvoudige adel behoort tot een familie met een Europese feodale oorsprong, 78% van de baronnen en 71% van de graven.

19 6% van onze Nederlandse steekproef met eenvoudige adel behoort tot een familie met een Europese feodale achtergrond, 69% van de baronnen en 73% van de graven.

Tabel 2. Adellijke homogamie van mannelijke Duits-Oostenrijkse adel (gewogen) in percentages, totaal en per geboortecohort

		Vrouw				
Mannelijke Respondent	Niet-adellijk	Eenvoudig zonder feodale oorsprong	Eenvoudig met feodale oorsprong	Baron	Graaf of hoger	Totaal
Eenvoudig zonder feodale oorsprong	87%	5%	3%	4%	1%	399=100%
Eenvoudig met feodale oorsprong	74%	7%	10%	6%	3%	653=100%
Baron	73%	8%	4%	8%	6%	525=100%
Graaf	55%	8%	3%	12%	22%	393=100%
Totaal	1432=73%	138=7%	110=6%	145=7%	145=7%	1970
Geboren 1900-1909 (N=312)						
Eenvoudig zonder	79%	9%	7%	6%	0%	71
Eenvoudig met	72%	5%	17%	6%	2%	109
Baron	70%	11%	7%	6%	6%	70
Graaf	47%	7%	3%	16%	27%	62
Geboren 1910-1919 (N=243)						
Eenvoudig zonder	79%	9%	2%	8%	2%	53
Eenvoudig met	72%	3%	11%	7%	8%	92
Baron	67%	4%	3%	12%	10%	58
Graaf	63%	10%	3%	10%	15%	40
Geboren 1920-1929 (N=277)						
Eenvoudig zonder	91%	5%	0%	9%	2%	58
Eenvoudig met	76%	6%	10%	5%	4%	78
Baron	68%	5%	6%	14%	6%	85
Graaf	45%	5%	4%	13%	34%	56
Geboren 1930-1939 (N=260)						
Eenvoudig zonder	89%	0%	2%	6%	4%	52
Eenvoudig met	71%	11%	8%	6%	5%	89
Baron	81%	7%	4%	5%	3%	74
Graaf	60%	4%	4%	11%	20%	45
Geboren 1940-1949 (N=230)						
Eenvoudig zonder	94%	4%	0%	2%	0%	52
Eenvoudig met	79%	9%	6%	6%	1%	70
Baron	80%	9%	0%	5%	7%	59
Graaf	55%	10%	6%	6%	16%	49
Geboren 1950-1959 (N=224)						
Eenvoudig zonder	93%	2%	2%	2%	0%	43
Eenvoudig met	78%	7%	4%	6%	1%	71
Baron	72%	7%	3%	12%	7%	61
Graaf	61%	10%	2%	10%	16%	49
Geboren 1960-1969 (N=238)						
Eenvoudig zonder	86%	7%	2%	2%	2%	44
Eenvoudig met	79%	6%	10%	4%	1%	81
Baron	82%	6%	3%	5%	5%	67
Graaf	61%	7%	2%	5%	20%	46
Geboren 1970-1980 (N=186)						
Eenvoudig zonder	89%	4%	4%	4%	0%	26
Eenvoudig met	68%	8%	11%	10%	3%	63
Baron	65%	10%	8%	8%	10%	51
Graaf	57%	11%	0%	11%	22%	46

Tabel 3. Adellijke homogamie van vrouwelijke Duits-Oostenrijkse adel (gewogen) in percentages, totaal en per geboortecohort

	Echtgenoot					
Vrouwelijke Respondent	Niet-adellijk	Eenvoudig zonder feodale oorsprong	Eenvoudig met feodale oorsprong	Baron	Graaf of hoger	Totaal
Eenvoudig zonder feodale oorsprong	85%	7%	4%	3%	2%	339=100%
Eenvoudig met feodale oorsprong	73%	10%	10%	4%	4%	610=100%
Baron	68%	9%	5%	11%	6%	498=100%
Graaf	52%	9%	8%	11%	21%	341=100%
Totaal	1244=70%	160=9%	123=7%	128=7%	133=7%	1788
Geboren 1900-1909 (N=222)						
Eenvoudig zonder	73%	16%	3%	6%	3%	37
Eenvoudig met	65%	14%	15%	6%	1%	88
Baron	70%	17%	0%	9%	4%	54
Graaf	63%	9%	9%	5%	14%	43
Geboren 1910-1919 (N=226)						
Eenvoudig zonder	85%	8%	5%	3%	0%	40
Eenvoudig met	65%	13%	14%	3%	6%	80
Baron	68%	11%	6%	7%	9%	71
Graaf	40%	9%	6%	17%	29%	35
Geboren 1920-1929 (N=217)						
Eenvoudig zonder	85%	5%	3%	5%	3%	40
Eenvoudig met	72%	10%	7%	7%	5%	74
Baron	66%	9%	7%	15%	3%	59
Graaf	66%	9%	7%	9%	11%	44
Geboren 1930-1939 (N=260)						
Eenvoudig zonder	88%	3%	5%	2%	2%	59
Eenvoudig met	82%	8%	7%	1%	2%	87
Baron	70%	9%	8%	12%	8%	67
Graaf	53%	9%	6%	9%	23%	47
Geboren 1940-1949 (N=236)						
Eenvoudig zonder	88%	2%	4%	4%	2%	48
Eenvoudig met	78%	7%	9%	4%	1%	69
Baron	66%	5%	6%	6%	8%	80
Graaf	51%	5%	8%	8%	28%	39
Geboren 1950-1959 (N=247)						
Eenvoudig zonder	87%	6%	2%	2%	4%	54
Eenvoudig met	75%	9%	5%	4%	7%	81
Baron	66%	6%	6%	4%	6%	65
Graaf	45%	4%	4%	15%	32%	47
Geboren 1960-1969 (N=235)						
Eenvoudig zonder	90%	5%	3%	3%	0%	40
Eenvoudig met	68%	13%	9%	5%	4%	75
Baron	72%	7%	0%	16%	5%	58
Graaf	42%	8%	13%	19%	18%	62
Geboren 1970-1980 (N=145)						
Eenvoudig zonder	71%	14%	5%	5%	5%	21
Eenvoudig met	77%	9%	13%	0%	2%	56
Baron	66%	7%	9%	9%	9%	44
Graaf	58%	21%	4%	8%	8%	24

Tabel 4. Kenmerken van de Duits-Oostenrijkse (gewogen) en Nederlandse getrouwde adel geboren na 1899

	Nederlands	*Duits-Oostenrijks*
Man	51%	53%
Eenvoudige adel	62%	44%
Baron	34%	42%
Graaf	5%	14%
Adellijke partner	13%	27%
Partner eenvoudige adel	8%	13%
Partner baron	4%	8%
Partner graaf of hoger	1%	7%
Adel met feodale oorsprong	30%	57%
Adellijke moeder	23%	46%

hoging over te gaan. Het percentage adellijke partners is ook lager in de Nederlandse steekproef, terwijl het percentage partners met een hogere adellijke rang hoger is in de Duits-Oostenrijkse steekproef. Hetzelfde geldt voor het percentage adellijke moeders: dat is hoger in de Duits-Oostenrijkse steekproef dan in de Nederlandse.
Tabel 5 geeft een meer gedetailleerd beeld van de relatie tussen de adellijke rangen van de paren uit de Duits-Oostenrijkse en Nederlandse adellijke steekproeven. De Duits-Oostenrijkse homogamie is hoger dan de Nederlandse. Omdat het niveau van het huwen buiten de adel het meest overeenstemt tussen de Duits-Oostenrijkse en Nederlandse eenvoudige adel (82% versus 89%), betekent de hogere homogamie van de Duits-Oostenrijkse adel dat daar de rang van de adellijke titel belangrijker is voor de voorspelling van de adellijke titel van de partner dan bij de Nederlandse adel. Dit is met name zo voor de Duits-Oostenrijkse graven: hun niveau van adellijke homogamie is veel hoger dan dat van de Nederlandse graven. Niet alleen huwen zij vaker een adellijke partner (46% versus 24%), maar zij huwen veel vaker een partner met dezelfde of een hogere adellijke rang (21% versus 5%).

Tabel 5. Adellijke homogamie van de Duits-Oostenrijkse (gewogen) en de Nederlandse gehuwde adel geboren na 1899, in percentages.

Partner	Eenvoudige adel	Baron	Graaf
		Nederlands	
Niet adellijke partner	89%	83%	76%
Partner eenvoudige adel	7%	10%	13%
Partner baron	4%	5%	7%
Partner graaf of hoger	1%	2%	5%
	100%	100%	100%
		Duits-Oostenrijks	
Niet adellijke partner	82%	71%	54%
Partner eenvoudige adel	12%	13%	13%
Partner baron	4%	10%	12%
Partner graaf of hoger	2%	6%	21%
	100%	100%	100%

Dit resultaat kan om verschillende redenen misleidend zijn. Duits-Oostenrijkse adel en Nederlandse adel verschillen ook in andere kenmerken, zoals wij zagen in tabel 4. De percentages baronnen en graven zijn hoger in de Duits-Oostenrijkse adel dan in de Nederlandse adel en dit biedt een gunstiger gelegenheidstructuur voor de Duits-Oostenrijkse adel om een partner met een hogere adellijke rang te huwen. Ook heeft de Duits-Oostenrijkse adel veel vaker een feodale oorsprong dan de Nederlandse adel en die traditionele achtergrond zou de hogere homogamie kunnen verklaren. Wij zullen deze twee verklaringen van de sterkere Duits-Oostenrijkse adellijke homogamie testen met logistische regressie.

Tabel 6 toont de resultaten van de verschillende logistische regressies waarmee wij proberen te voorspellen of een Duits-Oostenrijkse of een Nederlandse adellijke persoon huwt met een adellijke partner. Model 1 is min of meer gelijk aan de gecombineerde tabel 5. Het laat zien dat een Duits-Oostenrijkse adellijke persoon een twee keer zo grote kans heeft op een adellijke partner dan een Nederlandse, ook als men rekening houdt met de rang van de betrokkenen (zoals baron of graaf). Het laat ook zien dat een graaf meer dan drie keer zoveel kans heeft op een adellijke partner dan een respondent van eenvoudige adel (de referentiegroep), terwijl baronnen een twee keer zo grote kans hebben. In model 2 voegen wij het geboortecohort toe aan de vergelijking. Het laat zien dat elk jonger geboortecohort minder vaak een adellijke partner huwt en dat de adellijke homogamie erodeert. In model 3 voegen wij de feodale oorsprong van de adellijke titel toe aan de vergelijking. Afkomst van een adellijke familie met feodale oorsprong vergroot de kans op het huwen van een adellijke partner met 50%. Het toevoegen van de feodale oorsprong verkleint het effect van adellijke rang om een adellijke partner te huwen enigszins, maar maakt de eigen rang niet irrelevant voor de kansen om adellijk te huwen. In model 4 voegen wij het geslacht van de respondent toe aan de vergelijking. Het bekende verschijnsel dat de mannelijke adel meer omlaag huwt en de vrouwelijk adel meer omhoog, wordt opnieuw bevestigd door de uitkomsten. Mannen hebben 20% meer kans een niet-adellijke vrouw te huwen, terwijl vrouwen 20% meer kans hebben om een adellijke man te huwen.

Model 5 bevat ook alle significante interacties tussen de onafhankelijke variabelen en is daardoor de beste beschrijving van de homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse en Nederlandse adel. De adellijke homogamie binnen de Nederlandse adel geboren tussen 1900 en 1910 was, in tegenstelling tot de hypothese, hoger (bijna 40% meer kans om een adellijke partner te huwen), maar alleen als wij rekening houden met het grotere gewicht (50%) van feodale oorsprong voor de Duits-Oostenrijkse adel om een adellijke partner te huwen (met de graven als uitzondering). Bij beide steekproeven neemt de adellijke homogamie af in elk geboortecohort, maar onder de Duits-Oostenrijkse adel is deze afname in adellijke homogamie minder sterk dan onder de Nederlandse adel. Als gevolg hiervan is de adellijke homogamie in het jongste geboortecohort kleiner voor de Nederlandse adel dan voor de Duits-Oostenrijkse. Feodale oorsprong van adeldom heeft alleen een significant positief effect op adellijke homogamie bij de Duits-Oostenrijkse steekproef, terwijl het geen effect heeft op die van de Nederlandse adel. Deze feodale oorsprong heeft echter een kleiner effect op de kansen van graven om een adellijke partner te huwen. Een mogelijke verklaring van dit laatste zou kunnen zijn dat de hogere adellijke rang een voldoende indicator is van hun

Tabel 6. De effecten van adellijke rang en andere kenmerken van de Duits-Oostenrijkse (gewogen) en Nederlandse adel geboren na 1899 op het huwen van een adellijke partner, inclusief alle significante interacties (logistische regressie)

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Duits-Oostenrijks	2.0**	2.1**	1.9**	2.0**	.64**	.43**
Eenvoudige adel (ref.)	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Baron	1.8**	1.8**	1.5**	1.5**	1.6**	1.4*
Graaf	3.6**	3.7**	3.1**	3.1**	5.4**	2.8**
Geboortecohort		.92**	.92**	.92**	.78**	.81**
Feodale oorsprong			1.5**	1.5**	1.1	.95
Man				.79**	.78**	.79**
Duits-Oostenrijks* Geboortecohort					1.2**	1.2**
Duits-Oostenrijks* Feodale oorsprong					2.0**	1.5**
Baron* Feodale oorsprong					.82	.99
Graaf * Feodale oorsprong					.43**	.65
Adellijke moeder						2.6**
Duits-Oostenrijks* Adellijke moeder						2.4**
Log-likelihood	- 5426	-5400	-5377	-5364	-5304	4833
Nagelkerke R^2	.08	.09	.10	.10	.12	.23

** p<.01; * p<.05.

aristocratische cultuur, terwijl de feodale oorsprong bij de lagere adel een betere indicator is van die aristocratische cultuur en dus van het belang van een adellijke partnerkeuze. Er is geen significante interactie tussen feodale oorsprong en geboortecohort. Dit betekent dat feodale oorsprong van de adellijke titel van een familie hetzelfde effect heeft bij de oudere en jongere geboortecohorten. Er is ook geen significante interactie tussen geboortecohort en adellijke rang. Dus de relevantie van de rang van een adellijke titel is niet verschrompeld gedurende de twintigste eeuw. Adellijke rang heeft dus een onveranderd effect op adellijke homogamie: hoe hoger de rang, hoe groter de kans een adellijke partner te huwen. Ook zijn er geen significante interacties tussen adellijke rang en land. De relevantie van adellijke rang in beide steekproeven is dus gelijk. Mannelijke adel huwt minder vaak een adellijke partner, terwijl vrouwen dat vaker doen. Ook hier vinden wij geen significante interactie tussen geslacht en geboortecohort of land. Dit betekent dat de verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke adel bij het huwen van adellijke partners gelijk zijn in de oudere en jongere geboortecohorten en ook binnen de Duits-Oostenrijkse en de Nederlandse adel. Dit onveranderd geslachtsverschil in adellijke homogamie voor de beide steekproeven toont aan dat de relevantie van een adellijke titel niet is verschrompeld gedurende de twintigste eeuw en dat het dezelfde betekenis heeft voor de Duits-Oostenrijkse en de Nederlandse adel. Gedeeltelijk kunnen de resultaten van model 5 een gevolg zijn van het verleden, spe-

ciaal de homogamie van de ouders. Daarom voeg ik in model 6 de adellijke titel van de moeder toe aan de vergelijking, evenals de significante interacties tussen moeders adellijke titel en de andere onafhankelijke variabelen.[20] De uitkomsten laten zien dat moeders adellijke titel een positief effect heeft: als de moeder een adellijke titel heeft wordt de kans om een adellijke partner te huwen 160% hoger. Dit positieve effect van moeders adellijke titel verschrompelt niet gedurende de twintigste eeuw: er is geen significante interactie tussen adellijke moeder en geboortecohort. Het effect van een adellijke moeder op het huwen van een adellijke partner is sterker voor de Duits-Oostenrijkse adel dan voor de Nederlandse. Het toevoegen van moeders adellijke titel verkleint het effect van feodale oorsprong van de Duits-Oostenrijkse adel enigszins, maar het effect blijft significant. Het verkleint sterk het effect van de rang graaf op het adellijk huwen, maar ook deze blijft significant. De kansen van de Nederlandse adel om adellijk te huwen nemen verder toe door de toevoeging van moeders adellijke titel. Men zou kunnen zeggen dat de enige afwijkende kenmerken van de Nederlandse adel de zwakkere effecten van feodale oorsprong en ouderlijke homogamie zijn, voor het overige is de Nederlandse adel meer gesloten in zijn huwelijkspatronen dan de Duits-Oostenrijkse adel. Dit laatste is volledig in strijd met mijn hypothese. Bovendien verzwakt de Nederlandse adellijke homogamie sneller dan de Duits-Oostenrijkse en dat is ook tegen onze hypothese.

Discussie

Het belangrijkste idee achter de onderzoeksvraag van dit artikel is dat de twintigste-eeuwse Nederlandse adel uitzonderlijk zou zijn in vergelijking met de twintigste-eeuwse Europese adel en speciaal in vergelijking met de Duits-Oostenrijkse adel. Deze veronderstelde uitzonderingspositie van de Nederlandse adel (een niet-feodale en burgerlijke achtergrond) zou zich vertalen in een lagere adellijke homogamie, terwijl de Duits-Oostenrijkse adel pas na de Tweede Wereldoorlog dat lage niveau van adellijke homogamie zou bereiken (als gevolg van ingrijpende oorlogen en gedwongen migratie). Echter, dit idee en de vier daaruit voortvloeiende hypothesen worden niet gesteund door de onderzoeksresultaten. In tegenstelling tot mijn verwachtingen had de Nederlandse adel aan de ene kant een hogere homogamie in de oudere geboortecohorten dan de Duits-Oostenrijkse. Aan de andere kant was er een sterker afname in homogamie bij de Nederlandse adel in de jongere geboorten. Dit is echter alleen waar als wij rekening houden met de feodale oorsprong van de adellijke titel en het belang hiervan voor de Duits-Oostenrijkse adel. De sterkere homogamie van de Nederlandse adel in vergelijking met die van de Duits-Oostenrijkse wordt nog sterker als wij de ouderlijke homogamie daarbij betrekken. Ouderlijke adellijke homogamie versterkt de homogamie van de kinderen bij zowel de Nederlandse als de Duits-Oostenrijkse adel, maar is sterker bij de laatstgenoemde.

Er zijn drie mogelijke verklaringen voor het grotere belang van de feodale achtergrond van de adellijke titel voor de Duits-Oostenrijkse adel. De eerste is het verschil in gele-

[20] Andere mogelijke interacties die niet getoond worden in tabel 6, worden niet significant door de toevoeging van de adellijke titel van de moeder.

genheidstructuur: er is minder Nederlandse adel met een feodale oorsprong dan in de Duits-Oostenrijkse adel. Dit kan verklaard worden door de perifere positie van westelijke en noordelijke delen van de Nederlanden binnen het Heilige Roomse Rijk, door de dominantie van vrije boeren en steden in deze gebieden en door de voorkeur van de katholieke feodale adel voor de Zuidelijke Nederlanden na de Opstand. De tweede verklaring is dat hoge adel (van wie in de meeste gevallen de adellijke titel een feodale oorsprong heeft) zo goed als afwezig is in Nederland als referentiegroep voor de lagere adel. Alleen de koninklijke familie, die erg klein is geweest gedurende het grootste deel van de negentiende en twintigste eeuw en die geen jongere takken heeft, heeft hogere titels dan graaf.[21] Sommige takken van enkele Nederlandse families hebben hogere adellijke rangen buiten Nederland (bijvoorbeeld Bentinck in Engeland en Duitsland), maar deze hogere buitenlandse adellijke rangen hebben binnen de Nederlandse context geen belang.[22] De derde verklaring is de politieke en economische dominantie van de burgerij in de Nederlandse steden sinds 1590. Tussen 1590 en 1795 verleende de Nederlandse republiek geen adellijke titels aan haar burgerlijke elites (in tegenstelling tot de republiek Venetië in het Ancien Régime). Dankzij de adelspolitiek in het post-napoleontische Koninkrijk der Nederlanden kregen de leden van deze dominante burgerlijke families na 1815 een adellijk predikaat. De kern van de Nederlandse adel is daarom postfeodaal. Gegeven de geringe betekenis van de feodale oorsprong voor de homogamie van de Nederlandse adel en de 'constante adellijke voorsprong' vergeleken met het Nederlands patriciaat, zou men moeten concluderen dat 'verburgerlijking van de Nederlandse adel' een onjuiste beschrijving is van de situatie van de twintigste-eeuwse adel. Nederlandse adel onderscheidt zich door het verdwijnen van het onderscheid tussen adel met en zonder feodale oorsprong. Maar het verlies van dit feodale onderscheid binnen de adel is niet hetzelfde als verburgerlijking van de adel.

Er zijn verschillende verklaringen van het sterkere effect van ouderlijke adellijke homogamie op de kansen om een adellijke partner te huwen bij de Duits-Oostenrijkse adel, maar sommige lijken onjuist. Het hogere percentage Duits-Oostenrijkse ouders die beiden adellijk zijn, is geen goede verklaring van een sterker effect van ouderlijke adellijke homogamie (een verwarring tussen verschillen in aantallen en de kracht van een verband). Een lager niveau van gehoorzaamheid aan ouders bij de Nederlandse adel lijkt mij ook onjuist, omdat ten minste tot de late jaren zestig Nederland niet de liberale samenleving was, zoals de meeste buitenlanders en Nederlanders nu menen. Het Nederlands familierecht en de sociale zekerheid zijn nog steeds familie-georiënteerd en wijken niet sterk af van de Duitse situatie. Een betere verklaring kan ontleend worden aan Godsey.[23]

21 Alleen in de late negentiende eeuw heeft de mogelijkheid bestaan van een huwelijk van een prins van Oranje met een Nederlandse gravin van feodale oorsprong. Maar zijn vader, koning Willem III, verbood het huwelijk. De twee overlevende vrouwelijke afstammelingen huwden Duits prinsen van feodale oorsprong. De huidige koningin huwde een Duitser van eenvoudige adel zonder feodale oorsprong. De kroonprins en zijn broers (zonen van eenvoudige Duitse adel zonder feodale oorsprong) huwden niet-adellijke partners. Gegeven onze resultaten wijkt de mate van homogamie van de generatie van de kroonprins niet sterk af van die van kinderen van eenvoudige adel uit dat geboortecohort.

22 Er zijn ook nog twee Engelse families (Wellington en Clancarty) met hogere Nederlandse adellijke titels (prins, markies) dankzij hun rol in 1815, maar ook zij zijn irrelevant binnen de Nederlandse samenleving.

23 W.D. Godsey, *Nobles and nation in Central Europe. Free imperial knights in the Age of Revolution, 1750-1850* (Cambridge, 2004).

Hij signaleert een verandering in de idee van adellijkheid aan het eind van de achttiende eeuw, voortvloeiend uit romantische en nationalistische ideologieën. Tot dat moment werd adellijkheid gedefinieerd door de deugd en de puurheid van de adellijke voorouders aan zowel vaders- als moederszijde. Het bezit van voldoende adellijke kwartieren (ten minste vier, maar met voorkeur acht of zestien adellijke voorouders) was essentieel voor de toelating tot de kerninstituties van de adellijke stand (ridderlijke orden, het keizerlijk hof). Binnen de nieuwe romantische en nationalistische opvatting van adel werden de patriarchale familie en de ouderdom van de afstamming (*Uradel*) de belangrijkste indicator van adellijkheid (de 'besten der natie'). De adellijke status van moederzijde werd minder belangrijk. Deze nieuwe opvatting van adel werd meer dominant in Nederland en het protestantse Noord-Duitsland, terwijl in het katholieke Oostenrijks-Hongaarse Keizerrijk de oude benadrukking van adellijke puurheid van vaders- en moederszijde belangrijker bleef tot aan de ineenstorting in 1918. Adellijke homogamie is binnen de oude opvatting van adel veel belangrijker dan binnen de nieuwe nationalistische. Omdat de Duits-Oostenrijkse steekproef zowel adel uit het protestantse Noord-Duitsland en het Oostenrijks-Hongaarse Keizerrijk bevat,[24] kan ouderlijke homogamie een grotere betekenis hebben dan in de Nederlandse steekproef.

Na controle voor deze verschillen tussen de Duits-Oostenrijkse en de Nederlandse steekproef (feodale oorsprong; ouderlijke homogamie) is de Nederlandse homogamie hoger dan de homogamie bij de Duits-Oostenrijkse adel, speciaal in de oudere geboortecohorten. Als mogelijke verklaring kan ik alleen suggereren dat Nederland een kleine conservatieve samenleving is met een flexibel aanpassingsvermogen aan de noodzakelijkheden van het moderne leven, maar zonder werkelijke veranderingen in de fundamentele politieke en culturele structuren in de bovenste strata.[25] Het vaak genoemde burgerlijke karakter van de Nederlandse samenleving (en de adel) fungeert vaak alleen als stoplap en ritueel om blijvende ongelijkheid van de hogere strata van de Nederlandse samenleving te verbergen. De resultaten van Schijf, Dronkers en Broeke-George met betrekking tot de 'constante adellijke voorsprong' in vergelijking met het patriciaat, maar ook Weenink's bevinding dat de Nederlandse categorale gymnasia sociaal even exclusief zijn als de Engelse *public schools* en meer selectief dan de Franse *classes préparatoires*, geeft steun aan deze verklaring.[26] Er zijn nog andere indicaties van deze sterkere geslotenheid van de Nederlandse adel. De Nederlandse afdelingen van de Duitse Orde en Johanniter Orde (beide protestant) en de Maltezer Orde (katholiek) zijn de laatste die hun rangen openden voor niet-adellijke leden, en zij deden dit veel later dan de afdelingen van deze ordes in Duitsland, Engeland of Italië.

24 Het is echter erg moeilijk de families eenduidig toe te wijzen aan hetzij Noord-Duitsland of Zuid-Duitsland en Oostenrijk, omdat de verschillende takken van families in verschillende delen van Duitsland en Oostenrijk leven.

25 Zie voor de mate van eliteveranderingen gedurende de 'revolutionaire' periode in Nederland 1780-1848 bijvoorbeeld R.E. de Bruin, *Burgers op het kussen. Volkssoevereiniteit en bestuurssamenstelling in de stad Utrecht 1795-1813* (Zutphen, 1986).

26 Schijf, Dronkers en Broeke-George, 'De overdracht', passim; D. Weenink, *Upper middle-class resources of power in the educational arena. Dutch elite schools in an age of globalisation* (dissertatie Universiteit van Amsterdam, 2005).

Het laatste onverwachte resultaat is de geringere afname van de homogamie van de Duits-Oostenrijkse adel. Dit weerspreekt volledig mijn hypothese. Een mogelijke verklaring is een vertekening ten gunste van traditionele families die opgenomen zijn in het *Genealogisches Handbuch des Adels*, die een gevolg kan zijn van de kosten die de familie moet maken voor de publicatie van zijn stamboom. Ik kan echter geen bewijzen vinden voor deze vertekening. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de cultuur en het sociale netwerk van de adellijke titel het enig overgebleven 'kapitaal' zijn voor belangrijke delen van de Duits-Oostenrijkse adel om zich te kunnen herstellen van de Eerste Wereldoorlog, de inflatie van de *Reichsmark*, de Tweede Wereldoorlog en de vlucht naar West-Europa na 1945, omdat het financiële kapitaal en de politieke macht verloren waren gegaan. Het belang van het cultureel en sociaal kapitaal van de adellijke titel voor het herstel van de maatschappelijke positie in de Duitse en Oostenrijkse republieken vertraagde de neergang in adellijke homogamie. De Nederlandse adel, net als de Nederlandse samenleving, heeft minder geleden onder de militaire, politieke en economische stormen van de twintigste eeuw dan de Duits-Oostenrijkse.

De analyse toont dus aan dat de Nederlandse adel geen extreem geval is onder de Europese adel: de adellijke homogamie wijkt te weinig af om hem nog langer als een buitenstaander te beschouwen. De consequentie hiervan is dat de eerder gevonden 'constante adellijke voorsprong' niet meer terzijde geschoven kan worden als een lokale uitzondering, maar dat die voorsprong ook bestaat bij slechter gedocumenteerde en dus slechter onderzochte twintigste-eeuwse adel in andere Europese landen. Mijn volgende stap zal er in bestaan deze 'constante adellijke voorsprong' voor de twintigste-eeuwse Duits-Oostenrijkse adel meer direct te bewijzen dan de reeds beschikbare indicatie met de data van Hartmann en Krop.[27]

27 Hartmann en Kopp, 'Elitenselektion', passim.